

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА V

БРОЈ 5

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

THE SASA LIBRARY FORUM

YEAR V
VOLUME 5

Accepted on December 27th 2016, at the 10th meeting of the SASA Department of
Language and Literature, following the reviews of academician
Nada Milošević-Dorđević and academician *Predrag Piper*

Editor-in-chief
academician
MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE
2017

ISSN 2335-0121

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА V

БРОЈ 5

Примљено на X скупу Одељења језика и књижевности
од 27. децембра 2016. године, на основу рецензија академика
Нане Милошевић-Ђорђевић и академика *Предрага Пићера*

Уредник
академик
МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД
2017

© Српска академија наука и уметности, 2017

Трибина Библиотеке САНУ основана је да приказује јавности нове књиге чланова САНУ, нова издања САНУ и њених института, из свих области наука и уметности. Први уредник Трибине био је академик Никша Стипчевић, управник Библиотеке САНУ од 1991. до 2011. године. Од октобра 2011. године уредник Трибине је академик Миро Вуксановић, управник Библиотеке САНУ.

Годишњак *Трибина Библиотеке САНУ* покренут је 2013. године. У првом броју донет је целовит преглед приказаних књига у Салону САНУ од 1991. до јуна 2011. године, а потом, у хронолошком низу, текстови казани на Трибини од новембра 2011. до краја 2012. године. У другом броју штампани су текстови са Трибине из 2013. године. У трећем броју објављени су текстови са Трибине из 2014. године. У четвртном броју су текстови са Трибине из 2015. године.

Прилози се објављују без измена. Дати су наслови где их није било на саопштењима.

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ
19. I 2016 – 13. XII 2016.

Уредник
академик Миро Вуксановић

Стручни сарадник
Стасја Церовић

САДРЖАЈ

<i>Plasma electronics : applications in microelectronic device fabrication / Toshiaki Makabe, Zoran Lj. Petrović</i>	11
<i>ΠΕΡΙΒΟΛΟΣ. Књ. 1–2, Зборник у часопису Мирјане Живојиновић / уредници Бојан Миљковић, Дејан Целебџић</i>	29
<i>Сенџандрејски зборник. [Књ. 1–4] / уредници Дејан Медаковић, Динко Давидов</i>	41
<i>Дејинињсџиво / Динко Давидов</i>	41
<i>Научно наслеђе Радомира Д. Лукића : зборник радова са научној скупи одржаној 11–12. децембра 2014. / уредници Данило Басија, Сима Аврамовић</i>	51
<i>Фази линџисџика / Милорад Радовановић</i>	65
<i>Наџиџиси исџоријске садржине у зидном сликарсџиву. Том 1, XII–XIII век / Гојко Субоџић, Бојан Миљковић, Ирена Шџадијер, Ида Тоџи</i>	81
<i>Моћ и џревласџи : Тукидидова џолиџичка мисао / Косџа Чавошки</i>	93
<i>Оџашевџић / [џексџови] Ирина Субоџић, Бранислав Димџиријевић, Јован Чекић</i>	105
<i>Три џоеме / Маџија Бећковић</i>	119

Дан Библиоџеке САНУ џосвећен Вуку Сџефановићу Караџићу	137
Вук Сџефановић Караџић : (1787–1864–2014) / уредник Нага Милошевић-Ђорђевић	137
Свети Гирило и Методије и словенско џисано наслеђе : 863-2013 / [уредници Јованка Радић, Викџор Савић]	157
Образовање : развојни џојенџијал Србије : зборник радова са научној скуџа одржаној 23. и 24. новембра 2012. џодине / уредник Александар Косџић	169
Двесџа џодина од рођења Јосифа Панчића / уредник Владимир Сџевановић	183
Флора бриофџија Србије. [Књ.] 1, Тресетџнице (Sphagnophyta) / Марко Сабовљевић ; уредник Владимир Сџевановић	183
Ономасџика ценџралној Косова / Милетџа Букумирић ; џлавни уредник Александар Лома	207
Ономаџолошки џрилози. [Књ.] 22 / џлавни уредник Александар Лома	207
Први балкански рајџ 1912–1913 : истџоријски џроцеси и џроблеми у светџлосџији сџоџодинишњеј искусџва / уредник Михаило Војводић	225
Глас Одељења истџоријских наука САНУ (џосвећен академику Владимиру Сџојанчевићу) / уредник Љубомир Максимовић	225
Зборник радова у часџ академику Десанки Ковачевић Којић / џлавни уредник Рајко Кузмановић	240
Докџор Владан Ђорђевић : џедесетџодинишња књижевноја рада : 1860 – 25. фебруар – 1910 / Војислав М. Субоџић	252
Прилози за истџорију хемаџологије у Србији / Радоје Чоловић, Милица Чоловић, Наџаша Чоловић	252

<i>На крају њуџа / Дејан Десџић ; уредник Милан Лојаница</i>	<i>273</i>
<i>Унајређење села у брдско-џланинским џодручјима Србије / уредник Драјан Шкорић</i>	<i>291</i>
<i>Унајређење џчеларсџива у Србији / уредник Драјан Шкорић</i>	<i>291</i>
<i>Образовање за модерну џољџивреду : зборник радова са научној скуђа, Шабац, 27. мај 2016. Година / уредник Драјан Шкорић</i>	<i>291</i>
<i>Академске беседе. Књ. 1 / уредник Миро Вуксановић</i>	<i>310</i>
<i>Прејиска Лодовика Бекаделија, надбискуђа дубровачкој (1555–1560) / Снежана Милинковић, Никша Сџићчевић ; уредник Слободан Грубачић</i>	<i>315</i>
<i>Зборник Инсџијџуђа за срџски језик САНУ. [Књ.] 3, Срџски језик и акџуелна џиђања језичкој џланирања / уређивачки одбор Иван Клајн, Предрај Пџиер, Срејџо Танасић ; џлавни уредник Срејџо Танасић</i>	<i>329</i>
<i>Именик ауђџора, уредника и џоворника</i>	<i>352</i>

Зборник радова у част академику Десанки Ковачевић Којић / главни уредник Рајко Кузмановић. – Бања Лука : Академија наука и умјетности Републике Српске, 2015

Говорили: академик Љубомир Максимовић
академик Момчило Спремић
др Срђан Рудић

Реч захвалности: академик Десанка Ковачевић Којић

У Београду, уторак 11. октобар 2016. у 13 часова

ДУГА ВЕРНОСТ НАУЦИ

Отварајући шеснаесту овогодишњу Трибину, са задовољством саопштавам да је АНУРС недавно објавила велики зборник научних радова у част академику Десанки Ковачевић Којић, редовном члану САНУ, и да је тако обележено њених деведесет година живота и шездесет и пет година дуге верности историјској науци. *Зборник* који данас приказујемо и овај скуп јесу честитка академику Десанки Ковачевић Којић, оданости изучавању српских земаља у средњем веку, посебно Босне и Херцеговине. Тамо је осветљеним начином показано колико је био богат наш ондашњи привредни живот, како су настајали и како су се свестрано уздизали средњовековни градови, како су развијали трговинске односе са другим земљама, рударство и извоз племенитих метала у Европу. Све је то истражено у нашим и страним архивима, од књига браће Кабуџић у Дубровнику до француских и осталих извора. Својим књигама, расправама и огледима академик Десанка Ковачевић Којић, као и Сима Ћирковић са којим је успешно сарађивала, укло-

нила је наше предрасуде о средњем веку као тамном добу. Описала је тридесетак рудника сребра и злата у Србији тог времена и показала да запад није увек био запад као што је данас.

Ова Трибина је искрена захвалност редовном посетиоцу академику Десанки Ковачевић Којић. Њена творачка будност је импресивна, једнако као и животна снага и упорност да се уклањају сметње које долазе са високим годинама.

Говориће академик Љубомир Максимовић, потпредседник САНУ, академик Момчило Спремић и др Срђан Рудић, директор Историјског института. Сусрет ћемо завршити обраћањем академика Десанке Ковачевић Којић.

(Реч уредника Трибине)

М. В.

ЉУБОМИР МАКСИМОВИЋ

АДРЕСА

Када је пре неку годину Академија наука и умјетности Републике Српске покренула идеју о издавању Зборника који је данас пред нама, није било, колико знам, истраживача из Београда, који су позивани да учествују у редакцији Зборника или писању одговарајућих студија, који не би били изразито поносни, како због ове почасти тако и због одговорности која је тиме стављена пред њих. Јер, академик Десанка Ковачевић Којић својим хабитусом представља сасвим посебну личност у нашој историографији и у нашем научном стваралаштву уопште. Својим разноврсним научним делом трајних вредности, својим отвореним и пријатељским односом према студентима и колегама, својом непролазном младалачком заинтересованошћу за људе којима се бавила као истраживач или их сусретала у искушењима своје животне судбине, свежином свога аналитичког ума у историографским и животним питањима данашњице, остављала је и непрекидно оставља упечатљив траг у нашим животима.

Због свега тога овај Зборник има посебно важно место међу многим сличним публикацијама о којима се говорило на уторничкој трибини Библиотеке Српске академије наука и уметности. Разумљиво, приређивачи Зборника и аутори приложених радова највећу пажњу поклонили су питањима која су обележила каријеру медијеалисте Ковачевић Којић. То су привредне теме пре свега, нарочито оне окре-

нуте банкарству и трговини, затим рударству, везане за историјски амбијент односа српских земаља са јадранским приобаљем и Италијом, а такође и теме које обликују представе о средњовековној историји Босне.

Међутим, у овом Зборнику различитих посленика две групе радова излазе, формално гледано, из споменутих оквира. То су, пре свега, радови тематски везани за времена која припадају новијем добу, ван медијевистичких оквира, као и радови који, иако унутар споменутих оквира, својом византијском или византијско-српском оптиком не припадају кругу непосредних интересовања нашег јубилара. То је први утисак. Суштински гледано, ствари као да, ипак, мало другачије стоје.

Десанка Ковачевић Којић чврсто је, образовањем и методолошким приступом, везана за броделовски начин у посматрању и тумачењу историје. То би се, из више разлога, тешко могло очекивати од аутора који у овом Зборнику презентују своје радове без непосредне тематске или и без тематске и без хронолошке везе са њеним истраживањима. Али, у целини посматрано, и ти радови припадају једном широком прилазу који Медитеран, нарочито источни Медитеран који у себе укључује и Балкан преко италијанске поморске и византијске сувоземне компоненте, посматра као део јединственог, глобалног средњовековног света, света који последице сопственог живота, у једној дијахроној перспективи, оставља потоњим временима. Ако се та особина, као општи фон, може уочити у вези са текстовима чија тематика не припада средњем веку (а није моје да о томе говорим), онда је она још уочљивија у текстовима са византијском или византијско-српском оптиком, онима који временски припадају свету који истражује академик Ковачевић Којић. Ту свакако спада и тзв. поствизантијски свет XVI века.

Овој последњој врсти текстова посветио бих мало више пажње, наводећи их појединачно редом којим су објављени. У раду Љубомира Максимовића „Пропаст Византије у огледалу српске историје“ (стр. 83–93) третира се контрапункт српског успона и византијског опадања, који у апогеју овог сусрета бива обележен поистовећивањем, при чему се нешто каснија сопствена пропаст види као део заједничке судбине. Мирјана Живојиновић, у раду „Подаци повеља деспота Стефана Лазаревића о Светој Гори – пример Хиландара“ (стр. 95–102), показује како се у времену османлијског освајања повезују материјални интереси светогорских монаха и политички интереси српске владарске куће. Гојко Суботић, у раду „Преписка молдавског војводе Стефана Великог и охридског архиепископа Доротеја. Побу-

де и време настанка“ (стр. 103–134), разрешава питање историјске аутентичности копије преписке на основу анахроних идеолошких претензија и открива право време настанка „писама“. Бојан Миљковић, у раду “Pristina – reale sedia” (стр. 299–317) сакупља све доступне податке о српском двору у Приштини – цара Душана, цара Уроша, Вука Бранковића. Михаило Поповић, у раду “L’Espace impérial, l’espace contesté : le sud-est de la Macédoine entre Byzance et l’Empire serbe” (стр. 409–425), показује општу и трајну вредност теорије о тзв. централним местима којима гравитирају регије. Даница и Марко Поповић, у раду „Манастирски комплекс у Калудри код Берана. Трагом једне анахоретске монашке заједнице“ (стр. 427–447), идентификују две фазе изградње манастирског комплекса, средњовековну и ону после обнове Пећке патријаршије. Станоје Бојанин, у раду „Рачвасти дуб и грбава крушка: дрвеће и сегментација друштвеног простора у средњовековној парохији“ (стр. 449–472), посматра друштвену улогу дрвећа које се посебно пописује и поштује, укључујући и извесне култне елементе.

Наведени текстови, чак и појединачно посматрани, а поготову у својој целини, представљају, рекао бих, један својеврстан вид сведочанстава о сличностима, па чак и неким заједничким нитима друштвеног развитка у времену и простору који дефинишу живот средњовековног Источног Медитерана, чији је Балкан нераздвојиви део. Ако је овај утисак одржив, онда би било јасније да историјска питања која је промовисала академик Десанка Ковачевић Којић имају свој ехо и на странама где је до сада био ретко или никако ослушкиван. Оживљавање историјске визије Фернана Бродела, које у последње време узима маха оснивањем центара за проучавање Источног Медитерана као јединственог историјског феномена, добило би тиме неке нове ослонце. Верујем зато да овај Зборник превазилази улогу одавања почаста једном великану, потврђујући у извесном смислу, сопственим резултатима, коликогод они скромни били, вредности дела академика Десанке Ковачевић Којић.

Момчило СПРЕМИЋ

ЗБОРНИК РАДОВА У ЧАСТ
АКАДЕМИКУ ДЕСАНКИ КОВАЧЕВИЋ-КОЈИЋ

Академик Десанка Ковачевић Којић бави се науком више од шездесет година. За то време стекла је леп број сарадника, колега, прија-

теља, ученика. Желећи да се на неки начин одуже, посветили су јој Зборник радова, који је објавила Академија наука и уметности Републике Српске.

Десанка Ковачевић Којић, образован историчар и изузетна личност, дугогодишњи професор Филозофског факултета у Сарајеву, аутор је богатог научног дела, које је било препорука за чланство у Академији наука Босне и Херцеговине, Академији наука и уметности Републике Српске и Српској академији наука и уметности. Њени радови помажу схватању историјских процеса, подстичу на нова истраживања и допуњавају постојећа знања о компликованим друштвеним односима у прошлости.

Радови објављени у Зборнику већином се односе на теме из привредне и друштвене историје, дакле на области којима се бави слављеница. Већина је везана за средњи век, било да је у питању привреда, право, црква, уметност, демографија, историја појединих властеоских породица. Бивша студенткиња професора Михаила Динића и Јорја Тадића, на стручном усавршавању у Паризу код Фернана Бродела, рано је почела истраживања латинске грађе у архивима Дубровника, Венеције, Фиренце, Милана, занимајући се за трговину, рударство, настанак и развој средњовековних градова. Као члан Међународне комисије за историју градова, аргументовано је показала како су настали и који су значај имали градови у Србији и Босни позног средњег века. Њеном оштром оку и виспреном уму нису промакли они елементи градског амбијента који се огледају у историјском огледалу осталих балканских и европских градова. Срж градске привреде чинили су трговина, рударство и занатство, који су вршили одређени утицај и на привреду села.

Академик Десанка Ковачевић Којић пронашла је у депоу дубровачког архива Трговачке књиге браће Кабужић (Савога) 1426–1433, које је објавила Српска академија наука и уметности у *Споменнику САНУ*, Одељење историјских наука, Београд 1999. То су до данас једине сачуване средњовековне књиге на нашим просторима, вођене по систему двојног књиговодства. Сведоче о врло разгранатој трговини Србије позног средњег века и њеној повезаности са Средоземљем, посебно с Венецијом. Један је од аутора синтетски писане књиге *Стиа-ро српско рударство*, Нови Сад 2002, и монументалне монографије *Средњовековна Сребреница: 14–15 вијек*, Београд 2010. Писала је о царинама, ковницама новца и знаменитим породицама и појединцима позног средњег века. Занимала се за развој културе, указујући на веснике новог доба и нових културних садржаја, различитих од дотадашњих феудалних оквира.

Близак научном занимању слављенице, Игнациј Воје објавио је у Зборнику рад о дубровачким трговачким друштвима. Обједињавали су члана који је финансирао и члана који је улагао свој рад у друштво, а зараду и штету обично су делили на пола. Ортаци дубровачких трговачких друштава развили су значајну делатност у Србији, тргујући металима, тканинама и другом робом. Паола Пинели, са Универзитета у Фиренци, приложила је рад о флорентинским трговцима на путу према Истоку преко Дубровника и Балкана у 15. веку. Рад је драгоцен јер је писан на основу дубровачких, али и италијанских, пре свега тосканских и млетачких извора. Показано је како је Дубровник био посредник у размени добара између балканског залеђа и Италије. Франческа Боки (Francesca Vocchi) из Болоње посветила је свој прилог историји града као средству за стицање грађанства. Залажући се да се будућност града планира поштујући корене, истакла је да сваки грађанин треба да се осећа баштаником претходних генерација. Показала је да у Италији антика није била запостављена током средњег века: аркаде у Болоњи су присутне у целој урбаној структури. Петер Рокаи писао је о утицају Фиренце на односе између Анконе и Дубровника. Показао је да је извоз жита из анконитанске марке у Дубровник зависио од папе, односно од банкарских кућа у Фиренци, којима је поглавар римокатоличке цркве продао своја права. Најважнији увозни артикал из Дубровника у Фиренцу, преко Анконе, било је сребро из Србије и Босне. Ненад Фејић је настојао да одговори на питање да ли су постојале колоније Млечана, Каталонаца и Тосканаца у средњовековном Дубровнику.

Биљана Марковић писала је о правном оквиру развоја рударства у средњовековној Србији. Немачки рудари Саси су од средине 13. века модернизовали начин експлоатације рудног блага, уносећи нове организационе и правне моделе. Најважнији правни извор за рударство средњовековне Србије је Законик деспота Стефана Лазаревића, намењен руднику и граду Новом Брду. Марица Маловић је, на основу которске и дубровачке грађе, приказала живот Јована Буће, которског властелина. Кроз његов животни пут осликавало се опадање моћи породице Бућа почетком 15. века, за разлику од претходног столећа, када је имала велики значај у Котору и српским земљама. Дарја Михелич је реконструисала демографску слику истарског града Пирана око 1890. године, а Гордана Томовић је писала о карти Босне Ђакома Кантелија из 1689. године. То је прва карта Босне, која садржи велики број топонима, пре свега турских војних и управних седишта.

Сарадници на Зборнику посвећеном академику Десанки Ковачевић Којић већином су медијевисти, који се, као и она, баве позним

средњим веком. Укупно има 30 прилога, објављених на српском и другим језицима. Неке прати илустративни материјал, а од посебне користи је комплетно објављена библиографија слављенице. Аутори, међу којима има пет чланова Српске академије наука и уметности, долазе из Београда, Новог Сада, Косовске Митровице, Сарајева, Бања Луке, Љубљане, Беча, Мартиник-Француске, Стокхолма, Болоње, Фиренце, што сведочи да академик Десанка Ковачевић Којић ужива леп углед код нас и у свету.

Срђан Рудић

У ЧАСТ АКАДЕМИКУ ДЕСАНКИ КОВАЧЕВИЋ КОЈИЋ

Имам ту част и задовољство да вам се данас обратим на промоцији *Зборника радова у част академику Десанки Ковачевић-Којић*, част због њеног научног рада и доприноса у проучавању наше средњовековне историје, а задовољство због њеног односа према институцији из које долазим. Академик Десанка Ковачевић Којић дуги низ година сарађује са Историјским институтом, било као учесник на нашим пројектима, члан редакције посебних издања, аутор прилога у издањима Института, било као саветник и пријатељ. Због подршке коју нам у сваком тренутку пружа и спремности да нас посаветује и помогне, ми је доживљавамо као члана нашег колектива. Стога се и радујемо што је овај Зборник изашао и што је део сарадника Института дао свој допринос његовој изради.

Ја ћу се у даљем излагању осврнути не само на радове који се баве проучавањем друштва и привреде средњовековне Србије и Босне већ и на радове оних аутора који су се бавили темама из новије српске историје.

Зборник отвара чланак академика Момчила Спремића под насловом „Средњовековне менице у Дубровнику и Србији. Право и економија. Прописи и пракса о пословању меницама у Дубровнику и Србији 15. века“ у којем нас упознаје са значајем и развојем трговине меницама на нашим просторима. Дубровник није био само обичан посредник у размени добара између средоземног подручја и балканског залеђа, већ и посредник у формама трговинског пословања. Дубровчани су из Италије преносили нове облике рада међу којима је било и коришћење меница. Како је у дубровачку трговину била укључена и српска деспотовина, њени житељи су се укључивали све више у трговински промет и његове модерне облике међу које је спадала и коришћење меница.

Аутор закључује да дубровачко коришћење меница у Деспотовини сведочи да је на помолу био нови привредни развој, али да је он, на жалост, прекинут турским освајањем.

Свакако најбољи познавалац српско-хрватских односа академик Василије Крстић у раду под насловом „Односи између Срба и Хрвата у време револуције 1848–1849. године (прилог историји)“ у основним линијама приказује неке видове односа два народа током две године трајања револуције. Аутор износи бројне податке о томе како су Срби и Хрвати, којима је претила опасност од Мађара, покушавали да сарађују и заједничким снагама се одбране. Истовремено, говори и о несугласицама између патријарха Рајачића и бана Јелачића због непружања помоћи коју су услед опасности од Мађара Срби очекивали од Хрвата. Посебна пажња је посвећена начину на који су се бан Јелачић и барон Фрањо Кулмер, најутицајнији хрватски политичар тога доба на бечком двору, односили према Србима, из чега се види да их нису волели и да су радили искључиво за интересе јединствене Монархије и Хрвата, а против српских националних интереса.

Академик Ђуро Тошић аутор је рада „Сужњи на дворovima босанских краљева и великаша (живот с оне стране слободе)“. У затворима босанских краљева и великаша могао је завршити скоро сваки човек, од заробљеног владара па до безначајног појединца. Круг оних који су поседовали затворе био је широк, а разлози утамничења бројни. Пажња у овом чланку није усмерена на утамничене краљеве и великаше, већ на широки слој ниже властеле и трговаца који су понекад ни криви ни дужни добар део живота проводили лишени слободе. У средњовековној Босни у затворе краљева и велможа често су доспевали и бројни политички противници и други непослушни поданици, па чак и странци. Аутор наводи бројне примере који то показују.

У раду „Трговински уговори између Босне и Дубровника у средњем вијеку: дипломатички осврт“ Невен Исаиловић анализира уговоре и привилеговане документе којима су босански владари и обласни господари регулисали трговинске односе са Дубровачком општином. Аутор истиче да можемо разликовати три врсте исправа: први тип су свечане привилегијарне повеље којима су босански владари и обласни господари Дубровчанима даровали извесне повластице или уступали одређене земљишне поседе у замену за пријатељство, услуге или прописану накнаду. Други тип су повеље којима је Дубровчанима додељиван имунитет од појединих царина или је удовољавано њиховим жељама за поштовањем старих обичаја везаних за намете. Трећи тип су акта којима се регулишу текући проблеми и која имају обележја наредби или прогласа. Од 27 анализираних исправа само је

једна састављена искључиво на латинском језику, једна је у форми паралелног латинског и српског текста (три примерка Кулинове повеље), једна је у староиталијанском преводу изворног српског акта, док су остале писане на српском језику. Документи су углавном писани икавицом, али има и оних писаних ијекавицом и ретко екавицом. Свечане ћирилске повеље до 1377. године писане су искључиво уставним писмом, док се након тога под утицајем српске канцеларије користи брзопис. Ретке латинске исправе увек су писане готичким писмом канцеларијског типа.

Владета Петровић у раду „Рударски предузетници као приложници и задужбинари“ указује на то да у средњовековној Србији владари и велможе нису били једини задужбинари и приложници, већ да у тој улози наилазимо и на рударске предузетнике, како римокатолике тако и православне. Најстарији познати писани подаци о приложништву становника рударских градских насеља потичу из 13. века и односе се на „Латине“. Њиховим залагањем и прилозима подигнуте су и најстарије римокатоличке цркве у рударским местима. Ширењем рударске производње, ширио се и круг предузетника у који све више улази домаће становништво, те најистакнутији и најбогатији појединци постају приложници и задужбинари православних цркава. За разлику од дубровачке грађе, српски писани извори пружају далеко мање података о овој теми. Изузетак су две повеље великог челника Радича. Недостатак писаних извора приморава нас да податке о ктиторским подухватима предузетника укључених у рударску производњу и трговину металима изведемо на основу материјалних остатака сакралних објеката у рударским насељима. Развој задужбинарства се попут развоја српског рударства није зауставио ни након пропасти средњовековне српске државе. У олтарском простору цркве Светог Мине, подигнуте у првој половини 17. века на источним обронцима Копаоника, исписан је поменик приложника цркве, који сведочи да је рударски капитал и у то доба, дакле и током 17. века, улаган у ктиторске подухвате, као и да је српско хришћанско становништво још увек имало значајну улогу у рударству.

У раду „Друштвена структура Призрена у 14. веку“ Синиша Мишић анализира друштвене структуре и њихов развој у времену када је Призрен важио за најразвијенији град у унутрашњости српске државе. Ту се налазило седиште епископије, а у граду и непосредној околини били су владарски дворови. Попут осталих градова освојених од Византије, Призрен се у урбаној организацији и социјалној структури разликовао од свих других типова градских насеља. У периоду до 1371. године у Призрену се налазила најбројнија и најзначајнија насе-

обина дубровачких трговаца у Србији. Поред њих у граду су живеле и радиле и бројне домаће занатлије, а временом се формирао и слој домаћих трговаца. Присуство Дубровчана је у великој мери утицало на развој града и мењање његове друштвене структуре. Са успоном Новог Брда, опадањем Призрена и нестанком дубровачке колоније заустављен је и развој града и усложњавање друштвене структуре.

Есад Куртовић у раду „Хребелановићи, Балићијевићи и остали фочански трговци у периоду 1469–1524. године“ на основу података из дубровачких књига задужења (*Debita Notariae*) доноси бројне податке о фочанским трговцима у посматраном временском периоду. Детаљну пажњу је посветио најпознатијим трговачким породицама Хребелановићима и Балићијевићима, њиховим задуживањима и обиму кредитне трговине.

Рад најинтересантнијег наслова у овом Зборнику дело је Станоја Бојанина – „Рачвасти дуб и грбава крушка, дрвеће и сегментација друштвеног простора у средњовековној парохији“. Проучавајући изворе аутор је указао на друштвену улогу дрвета у средњовековном руралном простору. Анализа извора указује на то да је дрво представљало важан оријентир из којег је произилазила његова разноврсна друштвена функција. Дрвеће, односно њихов положај и врста играли су важну улогу у друштвеној сегментацији простора, било да је олакшавало кретање људи у ненасељеном пределу и разграничавало сеоске атаре, било да је издвајало одређено место из световног окружења и придавало му одлике светог. Сучељавање различитих врста средњовековних извора омогућава нам да релативно поуздано сагледамо друштвену улогу дрвећа односно крајолика у контексту означавања светог простора локалне заједнице. Њихов значај најјасније је исказан у време главних празника парохија, великих хришћанских празника и помена светом, и то углавном у дане пролећног годишњег циклуса који су бременити атмосферским непогодама. Тада су вршени обреди, они званични, црквени (излазак литије у световни простор) и они незванични (постављање запис молитве или урезивање крста у кору дрвета) од којих се очекивала Божанска заштита заједнице. Аутор у овом чланку методолошки разматра могућност препознавања „записа“ и „миросаног“, односно „сеновитог дрвета“ у друштвеном крајолику средњег века и употреби добро познатих података из фолклорног наслеђа 19. и прве половине 20. века у истраживању ранијих историјских епоха.

Аранђел Смиљанић се у раду „Групко Добричевић = Групко Поповић, да или не?“ ухватио у коштац са неретким проблемом идентификације личности које се у изворима наводе са различитим презименима. Највећи део рада чини навођење свих помена Групка, као по-

сланика Сандаља Хранића и Стефана Вукчића, без обзира на то како је у изворима означен. Анализирајући обимну архивску грађу аутор је закључио да је реч о истој личности.

У раду „Србија на путу националног ослобођења: устанци, аутономија, револуција (1788–1813)“ Душан Батаковић прати положај Србије и Срба у Османском царству од Кочине крајине па до пропасти Првог српског устанка. Аутор прави паралелу између устанка 1804–1813. године и догађања у Француској крајем 18. века, те сматра да је Српска револуција била балканска верзија Француске револуције, обележена укидањем османског феудализма, успостављањем независне администрације и обновом националне културе. Устанак Срба истовремено је означио и почетак процеса националног ослобођења балканских народа који ће уз тежње за стварањем националних држава имати и обележје темељног друштвеног преображаја.

Слободан Шоја у раду „Аустроугарска и Босна и Херцеговина 1878-1918: прича о једном фаталном размимоилажењу“ анализира политику Аустроугарске према Босни и Херцеговини после Берлинског конгреса, за коју сматра да је истовремено била и цивилизаторска и понижавајућа, али пре свега тлачитељска и непријатељска према локалном живљу. Једна од последица такве политике Хабзбуршког царства јесте и настанак Младе Босне. Аутор пореди хабзбуршку и југословенску концепцију будућности Балкана и сматра да је у догађајима који су наступили 1914. године важније испитати улогу, идеје и амбиције грофа Леополда Берхтолда и његовог окружења него Гаврила Принципа и његових другова.

У раду „Шведски капитал у рударству Краљевине Србије: АД „Космаи“ из Хелсинборја“ Душко Топаловић доноси податке о присуству шведског капитала у експлоатацији олова и сребра на подручју Космаја крајем прве и почетком друге деценије 20. века. Носилац посла било је акционарско друштво „Космаи“ основано фебруара 1907. године у Хелсинборју. Децембра месеца исте године започели су радови на ископавању и топљењу олова. У оквиру рударског комплекса изграђени су бројни објекти. Комплекс је био електрифициран и имао властиту телефонску линију. Швеђани су дугорочно планирали свој посао у Србији, али их је у томе омео Први светски рат. Интересантно је да су током окупације аустријске војне власти покренуле производњу у космајским рудницама, па је након рата Друштво повело спор чији је резултат била арбитражна одлука по којој је аустријска страна била дужна да исплати одштету. Друштво је угашено 1932. године.

Жељко Вујадиновић у раду „Вертикала европско-турских (османских) сукоба и прожимања“ указује на узроке, мотиве, логику, методо-

логију и путеве османске експанзије према територији данашње Европе, на разлоге каснијег слабљења Османског царства, те на трагове његовог присуства у Европи, а посебно на Балкану. Историјска проблематика два света сагледана је у контексту савремених геополитичких актуелности.